

ДЕБАТЪТ В ПРЕПОДАВАНЕТО ПО ПОЛИТИЧЕСКА ИКОНОМИЯ И ИКОНОМИЧЕСКИЯТ ПЛУРАЛИЗЪМ В СЪВРЕМЕННА ФРАНЦИЯ

Маргарита Борисова*

Резюме:

Настоящата студия е посветена на съвременният дебат в преподаването на политическата икономика във Франция като част от многоаспектния процес на реализацията на идеята за Ренесанс на политическата икономика в България, Франция и по целият свят.

На основата на анализа на икономическата мисъл във Франция от началото на 19 в. до началото на 21 в. разграничаваме институционалното място на образователните системи в преподаването на политическа икономика, както и ролята на политикономистите, икономистите инженери и технократите.

Основната задача пред настоящото изследване е да проследи френския опит и посоки на развитие на политикономията. За тази цел представяме нашето проучване първо, за преподаването на дисциплината във водещи учебни заведения във Франция, и второ - в научно-изследователски центрове, институти, дружества, асоциации, списания и др.

Споделяме до голяма степен опасенията за отсъствие на плурализъм и „контрол“ над икономическата мисъл във Франция и изказваме подкрепа за следване на най-новите световни тенденции в развитието на политическата икономика.

Ключови думи: политическа икономика, плурализъм, дебат

JEL: B

Abstract:

This study is dedicated to the contemporary debate on the teaching of political economy in France as part of a multi-dimensional process of realization of the idea for a Renaissance of political economy in Bulgaria, France and in the entire world.

Based on the analysis of economic thought in France from the beginning of the 19th century until the beginning of 21st century distinguish institutional place of education systems in the teaching of political economy, as well as the role of the political economists, economists, engineers and technocrats.

---

* Маргарита Борисова, доктор, главен асистент в катедра Политическа икономика, УНСС.

The main task of this study was to trace the French experience and directions of development in political economy. For this purpose we present our first study, for teaching the discipline at leading educational establishments in France and second in scientific and research centers, institutes, companies, associations, magazines and etc.

We share to a large extent the concerns about the absence of pluralism and „control" over the economic thinking in France and expresses support for studies of the latest global trends in the development of the political economy.

Key words: political economy, pluralism, debate

JEL: B

Увод

Понятието политическа икономия намира своята предистория и дълбоки корени във Франция. За пръв път този термин се употребява от французина меркантилист Антоан дьо Монкретиен в „Трактат по политическа икономия“ (1615 г.) и има ясно подчертан нормативен характер, става въпрос за източници на богатството и управлението на държавата. От началото на 19 в. преподаването на политическа икономия във Франция има своята еволюция и се налага поетапно и прогресивно в частни и държавни образователни институции. От края на 19 до началото на 20 век неокласическият икономикс се наложи като основно течение (мейнстрийм) в теоретичната икономическа наука, неговото преподаване масово навлезе в университетите, а това имаше като резултат дългогодишното negliжиране на политическата икономия. В условията на нарастващ плурализъм в сферата на икономическата теория в съвременна Франция се очаква задълбочаване на дебата по възраждането на политическата икономия.

Анализът на въпроса, свързан с обучението по политическа икономия чрез конфликтите, дебатите и противоречията, е отчасти свързан с неговата политическа природа, която намира отражение в действителността (Chantel 2015: 2).

Така през 2015 г. нашумялото списание "Charlie Hebdo" разтърсва френската общественост за опасността от "един-единствен стандарт" или "дисциплинарен монопол" в икономическата наука: *"Това е историята на двама икономисти от Тулуза. Единият беше хуманист, обожаваше историята, психологията, антропологията и... икономиката... това е Бернард Мари и беше убит на 7 януари, на 68 г. възраст, когато дванадесет души бяха убити и единадесет други ранени... Другият е Жан Тиrol. Политехник, на 61 г., той е скорошен лауреат на Нобелова награда по икономика, присъдена от*

банката на Швеция и погрешно квалифицирана като "Нобелова". За Тирол икономиката е наука, а науката – това е математиката. Той си служи с уравнения, за да докаже, че пазарът е винаги и навсякъде най-висшата форма на организация..."(Charlie Hebdo N:1192: 7).

Различни публични изяви показват неудовлетвореност към икономическото образование, давайки отговор на дебатите, свързани с преподаването по политическа икономия във Франция. През 2000 г. започва образуването на движението за студенти за плуралистично обучение във висшето образование (PEPS), а през 2009 г. се формира нова професионална асоциация от икономисти, основно университетски преподаватели и научни работници. Критикувайки начина на икономическо преподаване, те имат общ подход за обединение на всички социални науки, за плурализъм в икономиката, приемат теории, които внедряват икономическото в социалното (по смисъла на К. Полани, виж Alary Pierre 2012: 2).

Настоящата студия е посветена на съвременния дебат в преподаването по политическата икономия във Франция, като част от многоаспектния процес на реализация на идеята за Ренесанс на политическата икономия в България, Франция и по целият свят. Като основна цел пред разработката се поставя проследяването на преподаваната дисциплината от ключов исторически момент (началото на 19 в.) до настоящето с неговите противоречия и предизвикателства в съвременна демократична Франция. Главната теза е, че дебатът по преподаването на политическата икономия неизбежно присъства в съвременна Франция. Наличните пропуски в тази насока са свързани с нейното разграничаване и познаване като самостоятелна дисциплина с плуралистичен характер. В нашата разработка е необходима верификацията на няколко работни хипотези:

- Първо, диверсификация на два вида образователни институции в историята на образователната система на Франция.
- Второ, политическата икономия е неизбежна необходимост и това се доказва от едни от най-престижните висши френски учебни заведения, научно-изследователски центрове и др.
- Трето, недостатъчното зачитане на политическата икономия, резултат от „контрола“ над икономическата мисъл в съвременна Франция.

Настоящият труд се основава на комплекс от подходи, а именно: теоретико-емпиричен (данни от университети, научни центрове и др.) по отношение на фактологичната част, исторически анализ (на образователната система във Франция) най-вече в първата част на изложението, сравнителен анализ (политическа икономия, чиста икономическа теория) по отношение на пригодността на определени теории.

Изложение

1. Организация по преподаването на икономически науки във Франция (от началото на 19 до началото на 21 век)

Интересът ни към еволюцията, конфликтите и дебатите свързани с политическата икономия, ни кара да се върнем в историята на образователната система, а именно към образователните институции и съответно преподаването съдържание (Chantel 2015: 4). В началото на 19 век във Франция съществуват два вида образователни системи.

Първо, по време на Революцията и управлението на Наполеон се създават висши научни училища, които създават инженерите необходими за изграждането на нацията: Екол Политехник (Ecole Polytechnique), Екол де Пон (Ecole des Ponts et Chaussées), Екол Нормал Сюпериор (Ecole Normale Supérieure) и др., които продължават съществуването си и до днес.

Така посочените училища са били предназначени за елита на нацията, изключително селективни и обезпечени от държавата, техните възпитаници стават държавни служители, а в центъра на изследването са приложните науки. В престижното училище Екол Политехник се обучава Жул Дюпюи (1804-1866), който използва математиката в своята статия „Измерване на полезността на обществените дейности“ добила популярност през втората половина на 1844 г. Той формулира понятието за намаляваща пределна полезност, развива идеята за потребителският излишък, свързващ се с въпроса за социалната рентабилност (както в случая за конструкцията на мост). Друг известен пример е Огюстен Курно (1801-1877), възпитаник на Екол Нормал Сюпериор, който има значителна роля за зараждането на математическата икономия, а понятието „дуопол на Курно“ се използва и до днес. Специалният принос на Курно е свързан с използването на маржиналният анализ в учението на монополите и така той става предшественик на К. Менгер и Л. Валрас, основоположници на „маржиналната революция“. В своята „История на икономическият анализ“ самият Йозеф Шумпетер (1883-1950) го признава за един от най-големите икономисти в историята.

Някои историци разглеждат френските инженери от 19 в. от противоположен ъгъл, А. Курно, Ж. Дюпюи, М. Уолкоф са „трудно разбрани и приемани“ в своето време, търсейки причината в либералното кредо. До 1851 г. труда на Курно „Изследване върху математическите принципи на теорията за богатството“(1831) остава почти незабелязан от френските икономисти. Неговото име не фигурира сред 500 имена на видни икономисти в „История на политическата икономия“(1845), нито в прочутия „Речник по политическа икономия“(1852-1853) на Коклен и Гийомен. В своите „Четива по рационална политическа икономия“(1861), публикувани едва пет години по-

късно Матю Уолкоф констатира за пореден път, че използването на математиката е винаги пренебрегвано от по-голяма част на икономистите (Breton 1992: 27-29).

Второ, освен тези училища модерните университети във Франция се развиват по образец на старите правни университети като Сорбоната, университетите в Монтпелие и Лион. През 19 век университетите се разширяват и диверсифицират. Политическата икономия е въведена във всички френски факултети по право с декрет от 26 март 1877 г. и става задължителен предмет, придружен с изпит. В началото налагането на новата дисциплина се осъществява бавно и среща съпротивата на по-голямата част от юристите, преподаватели се намират трудно – няколко професори по право, както и млади кадри, а в първите учебници юридическите и икономическите дефиниции се смесват. Единствените поддръжници на новата система са привържениците на история на правото и на публичното право. Според тях политическата икономия допълва образованието на студентите, насочено към държавната администрация или политиката. В своя труд „Политическата икономия в търсене на своята легитимност, 1896-1937“ френският историк Люсет Ван-Люмесл споделя: *„Факултетите по право осигуряват на политическата икономия мащабна публика, каквато не би могла да се намери никъде другаде. Тази публика е значителна не само като численост. Тя е и качествена, защото от нея произхожда елитът, предназначен за най-висшите административни и юридически постове“* (Le Van-Lemesle 1983:113).

До 1968 г. (сравнително късно) икономическата наука се е преподавала в Юридическите факултети, което слага много силен отпечатък на начина, по който се развива: приоритет има историята на икономическите идеи (изучаването на великите автори, съпроводено с остър критически анализ и интерпретации). Икономистите в университетите са били наясно с ролята на институциите, главно в тяхната юридическа рамка и се ползват от т.н. „качествен емпиризъм“. Представени са всички икономически школи и се използват всички икономически подходи, с цел изготвянето на сравнителни и критически анализи. Това е съвсем близо до моралната и политическа философия и очевидно за всеки е, че става въпрос за политическа икономия.

Доминиращата гледна точка през 19в. е историческа и институционалистка и тя е била изразена в различно отношение чрез множеството икономически школи като класическа, неокласическа, марксихеска, кейнсианска и др. Благодарение на Жан-Емил Дюркхейм (1851-1917), Марсел Мос (1872-1950) и главно Франсоа Симианд (1873-1935) се развива един вид „социо-икономическа френска историческа школа“. В тази традиция политическата икономия силно симпатизира на и е под силното влияние на „структура-

листката социология”. През 1937 г., Г. Пиру, който е част от движението на икономисти, стремящи се към автономия на дисциплината политическа икономия по отношение на правото заявява: „Призовавам към създаването на *Факултет по социални науки, в който политическата икономия не ще се появява като спомагателна дисциплина на правото, но като един от браншовете на социологията*”(Gobert 2015: 8). Така в началото на 20 в. се появява школата „Училищни анали” (Ecole des Annales) на Марк Блох, Люсиен Фебр, Фернанд Бродел, Жеорж Дюби и други в областта на историята. Този вид синкретизъм на политическата икономическа теория, история и социология не е специфичен само за Франция, а е изявен чрез най-известната историческа школа в Германия, а също и в Испания, Италия, Англия и др.

След Втората световна война се появи голямо движение за „модернизация”, постепенно статистиката и математиката вземат прогресивно място в учебните програми, понякога с много високо ниво на математическа експертиза. Икономистите инженери и технократите, които преобразуват френската администрация, са в течение на еволюционните процеси в САЩ и нарастващата роля на Комисията Каулс (има съществен принос за развитието на иконометрията). Те имат стремеж да развият във Франция същото ниво на експертни познания, без да се опитат да създадат своеобразна смесица със съществуващите традиции в университетите. Голямо влияние оказва икономиста Едмонд Малинво (1923-2015), а също Морис Але (1911-2010) и др.

Интересен поглед към този етап от историческото развитие във Франция има Антоан Пикон, според който се обединяват инженерството и политическата икономия. Тази връзка позволява на инженерите да се представят като безпристрастни съдии на общественият интерес (Picon, 2009: 19-34). Някои други концепции за т.н. индустриализация могат да бъдат открити в представителите на две отделни школи: Групата на Копе (А. Стал и Бенжамин Констан) и по-малко хомогенната група на С. Симон и Огюст Конт. Техните подходи предполагат, че личният интерес не е в състояние да обедини социалното тяло, служейки си с религиозните чувства обясняват хармоничното съществуване на обществото (Faccarello, Steiner, 2008: 26-61).

Френските политикономиисти са били считани за прекалено отдадени франкофони, без достатъчно публикации в англоезични списания, а като цяло трябваше да се адаптират, необходимо бе да създават повече модели, иконометрия и т.н. Всичко това представляваше предизвикателство, необходимо бе политикономията да се приспособи, това да доведе до нейното обновяване и да я направи интелектуално по-силна, по-прецизна, по-приложима.

Икономистите, които имат все по-голяма роля във висшето образование и научните среди, са тези които възприемат теорията за общото икономическо равновесие, и които проявяват все по-малко толерантност към други подходи. Те подлагат на дебат липсата на техническа насоченост и твър-

де големия парохиализъм на политикономистите, но на практика развиват уникална догма, вид ортодоксалност. Всяка друга версия или концепция е отхвърляна като „ненаучна“.

По време на този процес политикономистите се променят и развиват: не само си служат с критичния анализ по отношение на основните течения в икономиката, но развиват и своя собствена рамка на политикономията посредством свои модели, статистика и иконометрия. *„В крайна сметка политикономистите откриват, че са се превърнали в изчезващ вид икономисти. Проблемът не се крие в липсата на модел или иконометрия, както често се спори от страна на защитниците на основното течение, а именно във факта, че са се занимавали с политикономия! Този процес превърна политикономията в хетеродоксалност.“* споделя Доц. Брюно Тинел (Tinel Bruno, 2016/03/03).

2. Съвременно представяне на политическата икономика във Франция:

2.1. Преподаването и като учебна дисциплина в бакалавърска и магистърска степен

Нашето проучване откри дисциплината в няколко висши учебни заведения във Франция. В едно от най-престижните висши учебни заведения във Франция, Sciences Po Lyon се преподава дисциплината „Обща политическа икономика“ (36 часа). Програмата на този базов задължителен курс, който се води през първата година на обучение си поставя две взаимосвързани цели: от една страна да се разгледат основните характеристики на френската икономика, в контекста едновременно на европейската интеграция и световната глобализация - потребление, спестяване, инвестиции, безработица и труд, публични финанси, образуване на доходите, инфлация, социална защита и др.; от друга страна, се поставя за цел студентите да се запознаят с най-важните инструменти за анализ на микро- и макроикономическо ниво, представяйки по най-достъпен начин проблемите на метода и основните парадигми.

Към този курс от общия блок на дисциплини се отнасят различни въпроси, мобилизирани в служба на съвременено разбиране на важните икономически, социални и политически проблеми. Неговото съдържание включва няколко теми като: „Икономиката и нейните измерения: представяне на основни статистически инструмент“, „Основни индикатори на френската икономика“, „Основни икономически показатели и връзки между тях: Производство и производителност“, Разпределение на доходите и преразпределение“, „Технически прогрес, производителност и заетост“, „Политики за заетостта

в ЕС", „Дебати относно безработицата", „Спестяване и инвестиции", „Разпределение", „Неравенство на доходите. Социална защита", „Глобализация: митове и реалност", „Новите теории на международната търговия: актуална ли е още свободната размяна?", „Дебатът за публичния интервенционизъм", „Връзките между съвременните микро- и макроикономика" и др.

В Science Po Rennes се преподава дисциплината „Въведение в Политическата икономика 1: Основи на Макроикономиката", първи семестър (24 часа). Курсът си поставя за цел въведение на студентите в макроикономическия анализ на френската икономическа конюнктура. Теоретичното изучаване на данъчната система, на инвестициите за предприятията, на държавните разходи позволява да се обясни динамиката на националната икономика и множеството неравновесни положения, които могат да я засегнат: рецесии, масови безработици, инфлация, публични дефицити и др. Вторият семестър се преподава „Въведение в Политическата икономика 2: Основи на Микроикономиката" (24 часа). Този курс има за цел да въведе студентите в механизмите на микроикономиката. Подходът позволява също да се анализират теми като несъвършената конкуренция, политиките на конкуренция, връзката между растеж и иновация, новите форми на международна търговия и икономиката на слаборазвитите държави.

През последните години в Sciences Po Paris се въвежда нов курс в магистърската програма „Международна политическа икономика: мондиализация, финансова глобализация и развитие" (24 часа). Очакванията за курса са свързани с икономическата еволюция, т.н. мондиализация. С цел да се разбере динамиката на промените се предприема подход, обединяващ икономиката, икономическата история и политическия анализ. Настоящата фаза на мондиализация в сравнение с тази от минали периоди се отличава по няколко основни черти: реалността на международната търговия може да противоречи на някои теоретични модели; международната парична система претърпява промяна през 70-те години; институциите на Бретън Удс променят своята роля, посредническата функция на банките се променя; капитализмът става обект на промени, предизвикани от „неолибералната рационалност“; кризата за недвижими имоти води до криза на държавният дълг; отношенията между Севера и нововъзникналите държави също могат да се променят за пореден път през XXI век.

В Университет Париж 1-Пантеон Сорбон от 2010 г. се предлага магистърски курс по „Политическа икономика" (Става въпрос за магистратура с практическа насоченост M1 и Магистратура с научна насоченост M2 в специалността Приложна икономика). Курсът (M1) има за цел да представи подходи, които осъществяват връзка между икономика и политика. Сред тях е „новата политическа икономика", която изследва съвременното раз-

витие и чийто принос се намира в много области на икономическите науки: макроикономика, международна икономика, публична икономика и др. Съдържанието на политическата икономия се разработва в следните десет теми: „Общо въведение: икономика и политика“, „Диктатура и демокрация, икономически подходи“, „Индивидуални предпочитания и социален избор“, „Икономически подходи на политическите избори: политико-икономически цикъл“, „Моделът на средната избирателна активност“, „Модел на вероятния вот“, „Икономическа политика и избор на поддръжници“, „Политическа икономия на социалната защита“, „Анализ на предпочитанията за преразпределението“, „Сравнителни икономически системи: разновидности на капитализма“. Курсът (M2R) представя настоящи изследвания в политическата икономия по въпросите за разпределението на индустриализираните икономики, като неравенството или различни модели на международната търговия, които са в ядрото на социалният конфликт. Подходите по политическа икономия изучават отделните интереси на индивидите в обществото, хетерогенните предпочитания и политически търсения. Така курсът отговаря на въпроса как актуалните проблеми ще бъдат разрешени от разпределението чрез демократичния процес. Съдържанието и организацията му включва теми като: „Такси, трансфери и ръст на неравенството“, „Глобализация и политическа структура на индустриалните държави“, „Структура на неравенството и преразпределителни предпочитания“, „Разпределение в държавата, коалиции, правителство“ и др.

В университет Пиер-Мендес Гренобъл се изучава курса „Международна политическа икономия“ в специалността „Европейски и международни отношения“. Включва теми свързани с: международното управление, теории за управлението и международни режими, инвестиции, пари, климат и др. От 1992 г. се реализира възможността за обучение на докторанти по международна политическа икономия.

Няколко частни висши учебни заведения са включили подобни курсове по политическа икономия в своите магистърски програми. В TELECOM Paris Tech, в M1 „Мрежови индустрии и номерична икономика“ се изучава „Политическа икономия на институциите и на регулирането“. Набляга се на икономическите, политическите и юридическите динамики и по-конкретно на механизмите на управление в национален и международен аспект, както и препятствията пред всички институционални реформи.

В MINES Paris Tech, в M1 „Икономика на устойчивото развитие, на околната среда и енергетиката“ е включен „Курс по политическа икономия на напредналото развитие“. В него се разглежда икономическата ефикасност на политиките на околната среда вземайки предвид, че тяхното изработва-

не е подвластно на политически ограничения (групи от интереси, изборни цели на политически лица) и въпросите, свързани с разпределението. Курсът използва като инструмент микроикономиката на околната среда и развива своите теоретични анализи до техните конкретни приложения в политиката за битови отпадъци, климатични промени, ценообразуване в транспорта и др.

2.2. Научно-изследователски центрове и институти, дружества и асоциации, списания и др.

Продължаваме нашия анализ с научното приложение на политическата икономия в университетите, организации и др. центрове, списания и вестници където присъства малко по-осезаемо. В Центъра по икономика на Сорбоната има научен институт „Политическа икономия, организации и институции“ с ръководител проф. Пиер Коп. Характерна особеност е разбирането на икономическия анализ като неразделна част от социалния и институционалния контекст. Институциите оказват влияние на индивидуалните и колективни икономически субекти. Изследванията в центъра се организират основно в областта на Политическата икономия и Публичните решения на организациите и са свързани с няколко научни тематики: Икономически анализ на институциите, центриран към ролята на правото на собственост; Икономика на организациите и най-новото развитие: механизми за стимулиране, обучение и вътрешно-организационна иновация; Икономически анализ на договорите, в рамките на организациите и публично-правните партньорства; Взаимодействие между институции и организации, разглеждано чрез регулативни реформи и др. С подкрепата на университета и самия институт преподавателите Брюно Тинел и Кристоф Рамо организират един път месечно семинара „Политическа икономия“.

Научният проект на Центъра за европейски изследвания в Sciences Po Paris се представя чрез 7 лаборатории, една от които е „Сравнителна политическа икономия“. Това направление цели концептуализацията на политическата икономия, емпирично и аналитично, което е изключително актуално в този свят на политическа и икономическа нестабилност. Изследователите, участващи в тази лаборатория, се стремят към една обща отправна точка: политическата икономия е анализът на политико-икономическата динамика, който признава не само политическите и икономическите връзки, а взаимната зависимост на икономиката и политиката. Социалното се разглежда в отделните сфери на икономическото и политическото поведение, като специфичен исторически феномен, свързан с културните и епистемологични практики. Изследванията им се фокусират в теми като: исторически концепции в икономиката и еволюция в тяхното развитие, социоикономически мерки в държавата и пазара на

труда, области на икономическата политика, като търговията и финансовата регулация, иновационни центрове, ефект от икономическите трансформации в демократичния процес, икономически неравенства и социално приложение на пазарните договори, организации и групи по интереси.

Друг научен център е „Политическа икономия и институции“ към Университет Париж 8. Техните научни разработки имат за цел връзката между икономически и политически науки, институциите и институционалните промени, както и националните, международни и глобални взаимодействия. Разглеждат голямо разнообразие от въпроси със специален акцент на икономическите и социополитическите конфликти (търговски или междудържавни). Изследователите от Центъра участват в проекта „Политическа икономия на Просвещението: между теорията и практиката“. Свързвайки икономисти и историци, този проект има за предмет да излезе извън рамките на дисциплините, за да пресече различни социално-икономически теории на авторите на Френското просвещение с практиките на съвременните актьори (мениджъри, административни лица и др.). Всеки понеделник следобед се организират семинари на английски с гост-говорител (научни работници, преподаватели) на теми като: „Политическата икономия на Кот Д'Ивоар: историческа перспектива от 1843 г.“ (Ж. Даго, Кот Д'Ивоар), „Икономическото отричане“ (Андре Зилберберг, Франция), „Световна стагнация: теория и средства за защита“ (Ж.Б. Мио, Франция).

Научно-изследователската дейност намира израз и в няколко дружества и организации по-изявените от които са: Дружеството по политическа икономия в Париж (ДПИП), Дружеството по Политическа икономия в Лион, Френската асоциация по политическа икономия (ФАПИ) и др. Дружеството по политическа икономия в Париж е едно от най-старите научни дружества във Франция, образувано през 1842 г. от учениците на Ж.Б. Сей, започвайки особено актуален за своето време дебат, свързан със свободната размяна. Днес дружеството се състои от около 450 членове (научни работници, преподаватели, управляващи и др.) и продължава да е място за срещи и дебати на различни социални и икономически въпроси. Те организират един път месечно вечери-дебати в центъра на Париж. Всяка година дружеството публикува (от 1846 г.) „Летописи по политическа икономия“, които обхващат дебатите от изминалата академична година. Всяка година ДПИП дава приз за най-добра статия по икономика и награждава две иновативни статии - едната публикувана в научно списание, а втората публикувана в пресата или в Интернет. Във връзка с това В. Планол, президент на Дружеството по Политическа икономия споделя: *„повече от всякога сме длъжни да насърчаваме обучението и развитието на икономиката, а също и дебатът по различни икономически въпроси; тази нова награда за най-добра икономическа статия допринася за това“* (Plagnol Valérie 2015: 1).

Френската асоциация по политическа икономика е сравнително нова (от 2009 г.) и стои в центъра на актуалния днес дебат за плурализма в икономическата наука. Състои се от 600 доктори по социални науки от общо 1800 членове в асоциацията. Неин ръководител е Андре Орлеан, който е директор в научния отдел на френската академия на науките CNRS и директор във Висшето училище за социални науки EHESS. ФАПИ е активно ангажирана в семинари, дебати, конференции, срещи между преподаватели и студенти, представяне на литературни произведения и учебници и др. Цялостната и дейност и борба за възстановяването на политическата икономика могат да се проследят на нейния сайт: <http://assoeconomiepolitique.org/>

Установяват се няколко списания понастоящем във Франция, които включват в заглавието си думата „политическа икономика”: Cahiers d'Economie Politique, La Revue d'Economie Politique, L'économie politique, Critiques de l'Economie politique.

Създадена през 1887 г. La Revue d'Economie Politique се публикува от Editions Dalloz и следва еволюцията в икономическия анализ. Публикува научни статии във всички области на икономиката. В секцията „Дебати и мнения” списанието публикува отчети, представляващи синтез на съвременното развитие на икономическия анализ и кратки статии, които защитават някаква различна гледна точка по икономически проблем.

L'économie politique е тримесечно списание, посветено на икономическите и социалните въпроси под редакцията на SCOP SA Alternatives économiques. Създадено е през 1998 г. с продажби между 2000-3000 броя, което позволява на неговите редактори да го представят като „първото по своето разпространение френско списание, посветено на икономическите и социални въпроси”. Списанието има претенции, че публикува статии на големите имена от световната икономическа сцена (П. Кругман, Д. Родрик, Дж. Стиглиц) и на по-голямата част от френските икономисти, участващи в публичния дебат, политици, синдикати и управляващи неправителствени организации.

След 1974 г. Cahiers d'Economie Politique са предпочитано място за теоретични дискусии, които разглеждат цялото историческо измерение на икономическите дисциплини. Списанието е изключително отворено към всички промени през които преминава икономическата наука, споделяйки мнението, че изучаването на автори от миналото, и съвременните дебати в икономическия анализ, могат заедно да се обогатят. Публикуват се статии, които се отнасят към политическата икономика, икономическата философия или имат пресечна точка с историята на икономическата мисъл, съвременната икономическа теория или историята.

Critiques de l'Economie Politique е тримесечно списание за всички, които се позовават на марксизма. Имайки предвид интересът към марксистическата политическа икономика, последните десетилетия, разгръщането на дебата е

необходимо условие за развитието на съвременната научна критическа мисъл на капиталистическото производство и общество в преход.

3. Отсъствие на плурализъм и "контрол" над икономическата мисъл във френските университети.

Понастоящем, повече от всякога неокласическата икономическа доктрина доминира във френските университети в абсолютно противоречие с хетеродоксалните идеи.

В тази битка най-напред ще разграничим ортодоксалните и хетеродоксални икономисти. Като хетеродоксални във Франция се отнасят Марксисти, Посткейнсианци, Регулационната школа, Институционалисти и Неоинституционалисти, Социо-икономисти, Икономика на конвенциите, МАУС (Анти-утилитаристичното движение по социални науки) и др. Към ортодоксалните или т.нар. мейнстрийм движение идентифицираме две категории: т.нар. "чисти", но и "еклектични с мейнстрийм тенденция" (тези, които работят по по-обща икономически теми) икономисти, т.е. неокейнсианци, Австрийска школа, Чикагска школа и др. (Виж Фиг. 1).

Подобно твърдение изказва американският икономист Фредерик Лий, акцентирайки върху критиките отправени към хетеродоксалната политикономия и общност. Академичното статукво, образователните програми, списания, класации фаворизират т.н. „мейнстрийм“ икономика и тази тенденция трябва да се запази в бъдеще. Към това може да се добави и идеята, че ако хетеродоксалните икономисти могат да „оцелеят“, само ако подражават на своите ортодоксални колеги (Lee Frederic 2012: 337-351).

В статия, озаглавена "Този спор, който разкъсва френските икономисти", от 21 май 2015 г., "Les Echos" цитира професора Оливие Буба-Олга, според когото *"линията на разграничение между икономистите не е политиката. Тя се намира по-скоро на методологично ниво. Днес, икономическата наука се базира на математиката и е изключително трудно за един научен работник, който не използва математическите модели или иконометрията. Затова той може да се насочи към историята, географията, социологията."*

За да се илюстрира това движение, се посочва като пример Томас Пикети. Авторът на "Капиталът на XX век", чиито разработки за неравенството са по-скоро базирани на исторически статистики, отколкото на математически модели, се определя като "научен работник в областта на социалните науки", а не като икономист, и макар че се причислява към Лондонската икономическа школа, неговата лаборатория зависи от департамента по социология.

Но въпросът е много по-обширен от конфронтацията между тези основни направления и се свежда до разглеждане мястото на политическата икономия сред социалните науки.

Марксистите, посткейнсианците, регулационистите и конвенционалистите защитават плуралистичната теза, че дисциплината се вписва в полето на обществените науки и отдават приоритет на историческите, юридическите и политическите аспекти за функциониране на икономиката. По този начин те се противопоставят на механичната и индивидуалистична представа за обществото и пазарна рационалност.

Критика на капитализма

В полза на „пазара“

Марксисти	Пост-кейнсианци	Регулационисти	Конвенционалисти	Неокейнсианци	Австрийска школа	Чикагска школа
Шарл Бертелхайм (1913-2006)	Никола Калдор (1908-1986)	Мишел Аглиета (1938-)	Оливие Фаро (1945-)	Джон Хикс (1904-1989)	Людвиг фон Мизес (1881-1973)	Милтън Фридмън (1912-2006)
Жерард Дюменил (1942-)	Михал Калеки (1899-1970)	Роберт Бойер (1943-)	Андре Орлеан (1950-)	Пол Самуелсън (1915-2009) Джоузеф Стиглиц (1943-) Пол Кругман (1953-)	Фридрих Хайек (1899-1992)	Гари Бекер (1930-2014)
Институционалисти					Неокласици	
Торстейн Веблен (1857-1929)		Джон Мейнард Кейнс (1883-1946)			Леон Валрас (1834-1910)	
Джон Комънс (1862-)					Карл Менгер (1840-1921)	
Джон Гълбрайт (1908-)						
Карл Маркс (1818-1883)				Адам Смит (1723-1790) Дейвид Рикардо(1772-1823)		

Фиг. 1. Схема на основните икономически движения и теории

Източник: Raim Laura 2015: 16,17.

Тази таблица няма претенциите, че отразява всички движения и теории в икономическата мисъл. Тя изразява синтезирано: първо, в основата са основоположниците на класическата мисъл (XVIIIв.-XIXв.); второ, хетеродоксални и ортодоксални представители (от ляво на дясно). Първите базират своя анализ в социалните науки или политическата философия, а вторите разсъждават, разглеждайки икономическите агенти като отделни, рационални, пресметливи и действащи на пазара; третият прочит се извършва на най-горно ниво: критиката на капитализма се увеличава колкото повече се приближаваме на ляво, а защитата на либерализма на дясно.

В съвременна Франция икономическата наука политическа икономия малко по малко напуска големия континент от обществени науки. Това дисфункциониране на плурализма в икономиката, според ФАПИ е резултат от три основни причини: критериите за оценка на научните изследвания, конкурса за агрегация във висшето образование, функционирането на Националният съвет на университетите (в частност назначаването на професори). До това положение се стига чрез старата система за назначаване на доценти и професори, т.нар. система на "кооптиране" на по-горно ниво, унаследена от XIX в. и действаща до 2014 г. Според нея председателят на комисията (назначен от правителството) определя на свой ред седмината членове на журито. Тя се отличава с консерватизъм, уреждане в собствен кръг (най-вече ортодоксални председатели избират ортодоксални журита, които от своя страна обявяват своите кандидати) и липса на политическа автономия. Тази система се засилва, когато от 2000 г. се въвежда нов метод за оценка на кандидатите: тяхната научна продукция се оценява само от няколко списания в класацията на Националния център за научни изследвания, които имат свой доминиращ подход (всички на английски език).

Друг допълнителен елемент на старата система е сливането на учебни и научни заведения, която се налага от Закона за свободата и отговорността на университетите от 2007 г. и е насърчавана от политиките на ЕС. Малките свободни центрове се сливат в големи структури. Този процес на концентрация води до създаването на три големи структури: Парижката икономическа школа, Тулузката икономическа школа и Групата за проучвания по количествена икономика в Екс-Марсилия, които получават всички облаги – финансиране, докторанти, повишения и промоции, международни награди и т.н. Нобеловата награда през 2014 г. бе присъдена на Жан Тирол, председателя на Тулузката школа. Като резултат от това следва "Манифеста на ужасените икономисти" (или „Необходими ли са икономистите, ако повтарят едно и също нещо“), съставен от инакомислещи преподаватели (Ф. Батифулие, Б. Шаванс, О. Фавро, С. Жале. А. Лабрус, Т. Ламарш, А. Орлеан, Б. Тинел), който разобличава университетските "догми" в съвременна Франция. Още в

първите редове те описват ситуацията през декември 2014 г., когато инициативата на Жан Торол, а именно писмо, адресирано към Женевиер Фиоразо, тогавашен секретар на Висшето образование и наука, се ползва със завиден успех. В него Тирол използва „цялата си тежест" от новополучената Нобелова награда за да попречи на реформата, подета от няколко стотици плуралистично настроени университетски преподаватели с цел противопоставяне на доминиращата икономическа мисъл.

Студентите също изразяват своето отношение и се борят срещу непроменяемите учебни програми в университетите. В началото на 2000 г. студентите по социални науки (чието обучение по икономика е асоциирано с това на историята, социологията и философията) от Екол Нормал Сьупериор (ENS), полагат основите на Международна студентска инициатива за плурализъм в икономиката (МСИПИ). Те анализират съдържанието на 54 френски бакалавърски програми по икономика и установяват, че курсовете по история на икономическата мисъл представляват само 1,7% от предлаганото обучение, а 14 университета не преподават тази дисциплина. Сдружението разобличава "аутизма" в икономиката и публикува манифест, подписан от 44 асоциации в 19 страни за обновяване на икономическото преподаване. В него се казва, че *"икономическото образование трябва да има плуридисциплинарна перспектива и да позволява на студентите да се обогатят от приноса на социалните науки...За да могат да дискутират сериозно икономическите политики, студентите трябва да са запознати със социалното въздействие на икономическите решения"*(Manifeste 2104: 2).

Един друг индикатор за контрол над икономическата мисъл в университетите е Секция N: 5 на Националния съвет на университетите, т.е. доминиращата икономическа мисъл. Противоположно на другите дисциплини като физика, биология, право или история, икономическите науки заемат само една секция. След септември 2014 г. в резултат на обществени протести се отменя старата система на "кооптиране" и процедурата за придобиване на професорска степен се осъществява чрез Националния съвет на университетите и от "комисиите на специалисти" в съответния университет (както при останалите дисциплини понастоящем). Тази стъпка обаче е значително закъсняла и не води до съществени промени, откъдето идва и необходимостта от създаването на нова втора секция. *"Тази нова секция, наречена "Икономика и общество", ще има призванието да приеме всички, които работят по различни икономически области и се разпознават в нейния плуралистичен проект"*(Batifoullier et al., 2015: 35).

Заклучение

Съвременното присъствие на политическата икономия в научните изследвания, както и нейното университетско преподаване се разглежда в контекста на критиките срещу неокласическият икономикс. След последната глобална финансова икономическа криза от 2008-2009 г., както и неуспехът на доминиращата теоретична парадигма се породи стремежът към реформа на икономическата теория. В основата на този дебат стои искането за плурализъм в икономическата наука, както и възраждането на политическата икономия.

От направения анализ можем да обобщим, че политическа икономия присъства в университетите и частните училища като отделна дисциплина, като специалност в бакалавърската и магистърска степен, макар и да не се отличава с особена популярност в съвременна Франция. В нея преобладава микро- и макро икономиката и по-малко се разгръща нейния плуралистичен "характер". Наред с класическата откриваме и други съвременни форми като „Политическа икономия на напредналото развитие“, „Политическа икономия на институциите и на регулирането“, „Международна политическа икономия“ и други.

Картината е малко по-различна, ако говорим за политическата икономия в научно-изследователски центрове и институти, дружества и асоциации, списания. Особен подем има със създаването на Френската асоциация по политическа икономия и списанието Политическа икономия, които прокарват път на много разнообразни идеи и подходи. През последните няколко десетилетия това съвременно разбиране за политическа икономия в световен аспект присъединява и представители на по-младото поколение, създава се Студентската инициатива за плурализъм в икономиката.

И все пак мога да твърдя, че политическата икономия във Франция остава почти неизследвано научно поле, като се потърси причината за това в отсъствието на плурализъм и контрола на икономическата мисъл във френските университети.

Също така трудна се оказва съдбата на политическата икономия в България след 1989 г., когато тя бе еднозначно свързана с държавният социализъм и съответно игнорирана от университетското образование. Последните десетина години обаче демонстрират възраждане на интереса към политическата икономия – проведени конференции в страната, серия от публикации, както и създадената най-новата катедра по Политическа икономия (от 2010 г.) в УНСС, гр. София, която интегрира успешно интересите на социално-икономическите теории, стопанската история и философията.

Референции:

1. Alary Pierre (2012), La subsistance de l'homme: l'économie selon Karl Polanyi, *Révue de la régulation*, N: 12, p. 2, дата на ползване 19/06/2017, <https://regulation.revues.org/10008>
2. Batifouillier at al., (2015), A quoi servent les économistes s'ils disent tous la meme chose? Manifeste pour une économie pluraliste., p. 35, дата на ползване 19/06/2017, <http://assoeconomiepolitique.org>
3. Breton Yves (1992), L'économie politique et les mathématiques en France, 1800-1940, *Histoire&Mesure*, Année 1992, Volume 7, Numero 1, pp. 25-52.
4. Chantel Elisabeth (2015), Pour une histoire et une sociologie de l'enseignement de l'économie, *Education et sociétés*, N : 35, pp. 5-21, дата на ползване 19/06/2017, <http://assoeconomiepolitique.org/wp-content/uploads/memoire-Cloe-Gobert-version-finale.pdf>
5. Charlie Hebdo, Economistes hétérodoxes en péril, 27/05/2015, N: 1192, p. 7, дата на ползване 19/06/2017, <https://www.fichier-pdf.fr/2015/05/31/charlie-hebdo-1192/charlie-hebdo-1192.pdf>
6. Gobert Cloé (2015), La séparation disciplinaire dans les programmes de SES : un enjeu pour les sciences sociales (La perception du combat pour l'APSES, l'AFEP et PEPS- Economie), *Mémoire de recherche (M2 APIESS)*, p. 8.
7. Faccarello G., Steiner Ph. (2008), Religion and Political Economy in Early-Nineteenth-Century. France, *History of Political Economy*, Volume 40, Number 5, pp. 26-61.
8. Lee Frederic (2012), Heterodox Economistes and its Critics, *Review of Political Economy*, Volume 24, Issue 2, pp. 337-351.
9. Le Van-Lemesle Lucette (1983), *Actes de la recherche en sciences sociales*, Volume 47, Numero 1, pp.113-117, дата на ползване 19/06/2017, http://www.persee.fr/doc/arss_0335-5322_1983_num_47_1_2191
10. Manifeste international signé par 44 associations de dix-neuf pays, 05/05/2014, *PEPS Economie*, p.2, дата на ползване 19/06/2017, <https://pepseco.wordpress.com/page/2/>
11. Picon, Antoine (2009), The engineer as judge: engineering analysis and political economy in eighteenth century France, *Engineering Studies*, Volume:1, Issue:1, pp: 19-34.
12. Plagnol Valérie (2015), La Société d'Economie Politique lance le prix du meilleur article d'économie, p.1, дата на ползване 19/06/2017, <https://www.societedeconomiepolitique.org/prix>
13. Raim Laura (2015), Principaux courants et théories économiques, *Le Monde diplomatique*, p. 16,17, дата на ползване 19/06/2017, <https://www.monde-diplomatique.fr/2015/07/RAIM/53196>
14. Tinel Bruno, Creating a political economic community in France, report, University of Sydney, 2016/03/03.